

A megye történeti földrajzi képe.

Egyetlen tekintet Máramaros térképére meggyőz arról, hogy a hatalmas területnek csak kis része alkalmas sűrűbb lakosság befogadására. A mintegy tízezer négyzetkilométernyi kiterjedésű megyének — a történelmi Magyarországon nagyságra harmadik — több mint felét még ma, a hét század óta szakadatlan folyó erdőirtások ellenére is bontatlan, szinte ősi állapotú erdő borítja.¹ Habozás nélkül állíthatjuk, hogy a középkorban a mainál még sokkal nagyobb volt az erdőség kiterjedése, mert mind a térszín, mind az ezzel szorosan kapcsolatos éghajlat ilyen növényformációt hozott létre ott is, ahol ma szántóföldet találunk.² A Máramarosi Havasoknak nevezett kárpáti homokkő vonulat és az ezt párhuzamosan kísérő vulkáni öv — az Ugocsától és Szatmártól elválasztó Avas, Kőhát, Gutin és Lápos — fogják közre a keskeny máramarosi medencét. Ez voltaképpen nem más, mint a Husztól Bocskóig aránylag termékeny Tiszavölgy és a hegyekről lefutó mellékfolyóinak felfelé egyre keskenyedő völgyrendszere.

Más vidékekhez viszonyítva Máramarosban az ember a táj arculatán nagy változást nem okozhatott. A történeti forrásokban ránk örökített tájképleteket ma is megtalálhatjuk. A magas fekvésű helyeket erdőtakaró fedi, éspedig a megye közepén főleg cser és tölgy, a zordonabb hegyoldalakat bükk és

¹ A megye földrajzi viszonyairól bő, de szempontjaiban elavult tájékoztatást nyújt: Máramaros vármegye egyetemes leírása. A magyar orvosok és természetvizsgálók XIX-ik nagygyűlésének alkalmából szerk. Szilágyi István. Budapest, 1876. Érdekes a Bél Mátyás-féle „Historia Comitatus Maramarosiensis” földrajzi jellemzése: „Situs ipse perpetuis montibus, quos opacae silvae investiant, mirum in modum horret, ut ferarum perugio aptior sit, quam humano cultui. Planities profecto nullas habet, nisi quae montium iuga in diffusas convalles subsidunt.” Nemz. Múz. Fol. Lat. 3379. pag. 64. 1724-ből.

² V. ö. B. von Soó: Floren- und Vegetationskarte des historischen Ungarns. Debrecen, 1938. Térképmelléklet.

köris borítja. A havasok oldalán roppant kiterjedésű fenyvesek díszenek.³ Ez utóbbiak értékesítésére csak nagyon későn került sor; fenyőerdőben ugyanis nem lehet legeltetni, a fatermelést pedig nehezen hozzáférhető voltuk akadályozta. A szép, egyenes fenyőszálakból tutajt készítettek, de csak a nagyobb folyók közelében, a leszállítás nehézsége miatt. Még a XVIII. század végén is a moldvai határ felé eső részeken használatlan fenyőrengetegekről hallunk, amelyeket a patakok szálfá úsztatásra alkalmatlan természete miatt nem kerestek fel a favágók.⁴

A nagyeesű, hóolvadáskor sok vizet és törmelékét hozó folyók évente súlyos pusztítást végeztek áradásaikkal. Mesterségesen előidézett folyómeder-változtatásra már a középkorból van adatunk: Úrmezőt veszélyeztette 1405-ben a szomszéd birtokosok által új mederbe vezetett Talabor vize az Úrmezeicsalád panasa szerint.⁵ Ugyanitt 1720-ban állítólag ötven ház pusztulását okozta a megáradt Talabor.⁶ Az 1715. és 1720. évi összeírás a legtöbb falunál megjegyzi, hogy „a folyó áradása nagy károkat okoz” vagy, hogy házakat rombol s a kevés földjüket pusztítja. Sokszor a vetést borítja be fővényel és kőhordalékával.⁷ Gánya lakóit a különösen vad Tarac arra kényszerítette, hogy házaikkal felhúzódjanak a hegy oldalába. Kövesliget egy részét is elhordta a Talabor s a határt tönkretette. Még nagyobb bajt hozott a Tisza Viskre: ötven házat rombolt le, majd ismét tízet s a termőtalaj jó részét is hasznavehetlenné tette homokjával.⁸ Néha a jégesők és nyári felhőszaka-

³ Fényes Elek: Magyar Országának s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pesten, 1839. IV. k. 180.—1. (Növények országából) és Bedő Albert: A magyar állam összes erdőségeinek átnézeti térképe. Bp. 1885.

⁴ Mappa des Maramaroscher Comitats Masstaab von 6000 Manschriften (1771-ben készített térkép az O. L. kamarai osztályán) Ruszkova Polyána környékéhez megjegyzi: „Allein in dieser Theil von Valdungen können die Holz schläger wegen der Verlegenheit der Bache nicht kommen, folgbar bleibet dieser Theil unnutzbar” 43. Section. és „die Flößerzeugung dem Landmann viele Mühe kostet” 47. Sect. Borsánál: „Die Thanen Valdung aber gegen die Moldauer Gränzen kan nicht genutzt werden, veillen sie von den khaalen Gebürgsrücken verspert ist” 59. Sect.

⁵ Mih. 130.

⁶ „Exundatio fluvii Talabor 50 sessiones et magnam partem territorii destruxit” CK. Bélnél: Urmezőt „iam pene delevit” i. m. pag. 66.

⁷ CR.

⁸ Gányán „Inundationi Taraczki summe obnoxium siquidein omnes fundos pagi unacum terris in planitie sitis totaliter corrumpit in tantum, ut loco cedere et in montibus tarn extirpatias terras, quam etiam domicilia sibi figere coacti fuerint” CB. 1715. Kövesliget u. o. Visk. CB 1720.

dások ártnak hasonló módon, erről hallunk pl. Sajópolyánán.⁹

A Tisza és nagyobb mellékfolyói, amint kiérnek a magas hegyek közül s esésük csökkenése következtében erejüket veszítik, megkezdik hordalékuk lerakását. Megszámlálhatatlanul sok szigetet építenek s a Tisza Bocskó vidékétől, a Tarac, Talabor és Nagyág pedig torkolatuk közelében rengeteg fattyúhajtást, vadvizet táplálnak, amelyek mellett mocsárerdők tenyésznek.¹⁰ A különösen mocsaras Huszt környékén egyetlen urbárium név szerint a következő vizenyős helyeket sorolja fel: Botos vápája, Tisza között Csebrenben, kaszáló rét, melyet lápnak hívnak, Lunka nevű csere, Molodva nevű patak, város közönséges szabad cseréje, Mocsár nevű tölgy erdőcske, Száldobos felé Török füzes.¹¹

Ilyen volt a táj képe, amikor az emberi munka megkezdte a természeti erők kihasználását s megindult a vizek közelébe eső, tehát letelepedésre alkalmas helyeken fekvő erdőségek irtása. Ahol lehetett, megpróbálták a földművelést. A szállítási eszközök kezdetlegessége miatt a mainál fontosabb volt a vidék gabona-önellátása. Nem is annyira a talaj, mint inkább a hőmérséklet mostohasága okozza, hogy olyan gyenge a termés-eredmény. A rövid és hűvös nyáron csak kevés helyt tud a gabona beérni. Búzát leginkább a meleg Tiszavölgyben, a városok környékén természetnek, árpát, rozsot és zabot a hidegebb völgyekben is. A mai Máramarosra jellemző burgonya csak a XVIII. század vége felé honosodott meg,¹² korábban tehát az említett gabonákkal vesződtek. Őszi vetni, a hosszú tél miatt alig lehetett, a tavaszi vetés is gyengén hozott hasznot. A XVIII. század eleji terméseredményeket ismerjük: egy köből elvetett búza után — ahol egyáltalán megtermett — két-három köből lett az eredmény, rozsból általában négy-öt, zabból négy-nyolc köből. Helyenként említést tesznek kölesről, lenről, répáról, sőt már kukoricáról is, de ezek mennyisége jelentéktelen.

⁹ „ita ut imbres integros agros abrumpunt” CB 1715.

¹⁰ A Nagyág torkolata közelében fekvő hatalmas mocsárhoz az 1771-es térkép megjegyzi: „Die unter den Nahmen Sumpfiger Terrains bezeichnete Flecke synd in etwas sumpfiger und mit Streichern bewaxen, welche aber andere arbeitsame Nationen durch Ableitung der Gewässer mitlst Graben und Ausrottung der Streicher zu nutzen wisseten” 16 Sect. Ugyanez a térkép nagy kiterjedésű mocsaras terepet tüntet fel az említett folyók partjain és a Mára—Kaszó között. A mai térképek szerint már szántóföldek, lásd a 75000-es kat. lapokon (úgyiszlván csak a Tisza szigetei ingoványosak).

¹¹ 1684. U. et C. 123:2.

¹² Eckhart F.: A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon Mária Terézia korában. 1922. 18. és 22. Az 1771-es térkép Jód környékén jelzi, hogy egy rész „mit Türkischen Waitzen bebauen ist”. 51. Sect.

A lakosok állítása szerint az elvetett magnál alig több a termés, különösen búzából és rozsból.¹³ Így Lengyelországból, Erdélyből, de főleg Magyarország közeli megyéiből szállították az élelmet „az itteni föld hiánya és terméketlensége miatt”.¹⁴ Bár adózást célzó összeírásról van szó s a lakók érdeke volt szegénységük fitogtatása, nem jártak messze a valóságtól, mert ma is hasonló a helyzet.¹⁵

A városok lakói — leginkább a husztiak — termeltek bort is. A borkiárúsításnak, korcsmálásnak meghatározott rendjét ismerteti egy 1517. évi oklevél. A bortermelő huszti polgár megjelölt napon kitette házára a cégért s a bírónak küldött borából kóstolót. A bor minősége szerint állapította meg az árat a bíró s a termelő ezen az áron volt köteles árusítani.¹⁶ Huszt mellett az egyik hegy a „Szöllőhegy” nevet viselte s egy XVII. századvégi urbárium említi a huszti majorsági szőlőt, amely a vár urát látta el.¹⁷ Nagyon silány bort szüretelhettek róla, a huszti uradalom későbbi birtokosa, a kincstár később fel is hagyott a kísérletezéssel s kivágatta a tőkéket.¹⁸ 1720-ban már nem találtak szőlőt az összeírók Máramarosban.¹⁹ Arról azonban vannak adataink, hogy a máramarosi nemeseknek és városi polgároknak voltak szőlőik Ugocsa megyében, főleg Szöllősön, amely e célra sokkal megfelelőbb.²⁰ Más gyümölcsöt, így cseresznyét, meggyet, almát, körtét és szilvát a szőlőnél nagyobb eredménnyel termesztettek, de ezeket is csak kevés helyen.²¹ Huszton meggyeskert, gyümölcsöskert és gyümölcsaszaló ház tartozott a vár majorságához.²²

A gabonánál több hasznot hajtott a szénatermés. A nagyállattartás szükségleteit kielégítő kaszálórétek mint

¹³ „vix plus seminis” és „nisi quantum inseminatur, procreare valent” CE. 1720.

¹⁴ CE 1720. Observanda.

¹⁵ Megyei Monográfiák e. sorozatban Nyegre L.: Máramaros megye. Közgazd. Szemle 1900. és Fényes i. m.

¹⁶ Lónyay 37:13.

¹⁷ 1614. U. et C. 174:26. Zeoleohegy és 1684. TT. et C. 123:2. Majorsági szőlő. Ez azonban ekkor már csak a váré, a polgároknak nincs szőlőjük.

¹⁸ Fényes i. m. 181. Forrását és az évet nem árulja el.

¹⁹ „In toto hocce comitatu vineae conscribendae non dantur” CR 1720 Observ. A bocskói uradalom 1696. évi urbárium a minden falunál megjegyzi „promontoria nulla” vagy „promontorium ne mentio quidem inter illos”. U. et C. 148:12.

²⁰ 1515. Lónyay 37:10.

²¹ „cerasa, poma, pira et pruna rarissime hic maturescunt” Bél. i. m. pag. 64.

²² U. et C. 148:38 (1684).

adás-vevés tárgyai rendkívül sokszor tűnnek elő, főleg a XVI—XVII. századi oklevelekben a megye egész területén és az összeírások szerint is elegendőek. Ugyancsak kimeríthetetlen bőségben állt rendelkezésre legelő. Épp ennek a következménye, hogy Máramaros főfoglalkozása az állattenyésztés. A bőcsapadékú havasokon a szarvasmarhák és juhok, a folyómenti mocsári tölgyesekben a sertések óriási tömege hizott, a lakosságnak megélhetést és jövedelmet biztosítva. Szarvasmarhát eleinte csak a Tiszavidéken tartottak, onnan terjedt el ismerete és használata a megye egész területére, főként a földművelés intenzívebbé válása folytán. Az újkorban már ökörrrel szántottak minden máramarosi faluban, román és rutén vidéken egyaránt.²³ Említettük, hogy a megye gazdái élelmüket részben Lengyelországból hozták be. Viszont élénk forgalmat bonyolítottak le Galícia felé az itteni marhakereskedők, akik állataik egy részét ott adták el. Nagyobb részét azonban Magyarország belsőjében értékesítették a Ruszkova-Polyána felől behajtott moldvai szarvasmarhákkal együtt.²⁴ A fejlett marhatenyésztés következtében a városokban jelentékeny volt a mészárosipar.²⁵ Az uradalmakban számottevő tehenészetről tudunk, a kismeszi vidéken — bár erre csak következtetni lehet adatok híján — a juh és kecske pótolta a tehenet. (Kisebb számban azért ezt is tartottak).²⁶ Sokkal többször említik forrásaink a juhokat mind a városok, mind a havasok környékén. A havasokon esztenákban lakó pásztorok őrizték a nyájukat, melyektől tulajdonosuk tizeddel adózott.²⁷ Legelő akadt bőven, ezért nem fukarkodott velük a pásztor, hanem jókora területet járt be

²³ CR 1715. és 1720. Mindkettő a föld keménységének bizonyosságul azt mondja, hogy hat, sőt nyolc ökörrrel lehet csak szántani. V. ö. a XVII. sz.-végi urbáriumokat (U. et C. 123: 1. 2.; 148: 5, 9. az 1671—5. évekből) a jobbágyok állatairól.

²⁴ Mappa Maram. 47. Sect. A moldvai marhahajtsárok Ruszkova-Polyánáig a havason át hajtották állataikat. Ugyanott ezért vámhely volt.

²⁵ Az öt város mészárosai faggyúval tartoztak a sóbányák világítására. U. et C. 123:1. (1673).

²⁶ A huszti uradalomhoz tartozó Talaborfalunak sok kára van a marhaváltság miatt, mert amint kihajtják „az marhákat, azok rámennek a kertjük alatt lévő rétre onnan mindgyárt be hajtyák Urmezőre” (a Pogány urad. központja), ezért néha évi 30 fírt a váltságra való kiadásuk. 1684 U. et G. 123:2. A megye területén marhatartásról a legrégebb adataink Ötvösfalváról és Bedőről — mindkettő tiszamenti falu — vannak: 1413. Mih. 189—90. és 1435., u. o. 300—2.

²⁷ „Alpes majori ex parte sunt fiscales, partim autem aliorum dominomra terrestrium et usus earundem ipsi incolis pro decimis permittitur.” CR 1720.

még a legújabb időkben is.²⁸ Mint a szarvasmarhával, a juhokkal is kereskedtek Galíciában és Magyarországon.²⁹ A kővér legelőkön nevelt juh a lakosságnak húsával és tejjével élelmet, gyapjával ruhának s bőrével bocskornak való anyagot szolgáltatott.³⁰ A tölgy- és bükkerdőkben nagyarányú sertésmakkoltatás folyt, amelyektől szintén tized járt.³¹ Román vidéken kedvelt háziállat a kecske, amelyet a juhokkal együtt legeltetnek. Tartottak szárnyasokat is: a huszti vár jobbágysai megállapított mennyiségű adótyúkkal tartoztak, azonkívül „mikor a szükség kívánja lúddal, tyúkkal és tyúkmonnyal” adóztak a vár élelmére.³² Divatozott a méhészet is, ami a románoknak már beköltözésükkor kedvelt foglalkozásuk,³³ de természetesen nem ők ismertették meg a magyarsággal.

A késői megszállású s azután is ritkán lakott megye hatalmas erdőségei kiváló vadászterületül kínálkoztak. Magának a Máramaros névnek első említésére Imre király egyik vadászata adott alkalmat 1199-ben. Szarvasok, őzek, vadkecskék, de medvék és hiúzok s egyéb dúvadak nagy tömege messziről vonzotta a vadászat kedvelőit. A jobbágyszolgáltatások között a huszti uradalomban nyestet, rókabőrt, karvalyt és császárdarát emlegetnek az urbáriumok. A böjtöket szigorúan meg-

²⁸ „Auf denen khaalen Gebürgen oder vielmehr Alpen vachset sommerszeit das schönste Gras vorauf zu sothanner Zeit die Schaafte geveydet-verden, man könte sie aber besser als der hiesige Landmann gemessen, velcher nur die spitz von dem Gras abveidet und dann die Schafe veither treibet” jegyzi meg Brusztura környékénél a Mappa Maram. 19 Sect. A máramarosi juhászaira von. I. Szabó Orest: A magyar oroszokról (ruthének) és Moldován Gergely: A magyarországi románok. Nemzetiségi ismeretető könyvtár I. és V. kötet. Budapest, 1913. és é. n.

²⁹ CR 1720. Observ.

³⁰ Szabó O. és Moldován G. i. m.

³¹ 1572—6. évekből rendelkezünk juh-, sertés- és méhtizedjegyzékekkel. O. L. Dec.

³² U. et C. 123:2.

³³ Elekes Lajos: A román fejlődés alapvetése. Századok, 1940. A megye állattartására felvilágosítást nyújt a bocskói uradalom 1672. évi urbárium. A 325 jobbágycsaládnak együttvéve 411 ökre, 167 lova, 961 tehene, 6412 juha és 380 sertése volt az uradalom kilenc falujában (Bakács I. J.: A kincstár máramarosi bocskói uradalmának helyzete a XVII—XVIII. század fordulóján. A gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve IV. évf. 1934. 322—3.) A huszti majorságban 1684-ben 72 szarvasmarhát, 117 disznót és 547 juhot, kecskét tartottak számon. II. et C. 123:2. A kismemesi vidékeken kevesebb a szarvasmarha és több a juh.

tartó római és görög hitű lakosságnak a halban viszonylag nem épen bő folyók a halászatot is lehetővé tették. A harminckét száldobosi jobbágycsalád közül hat volt halász 1671-ben, de az uradalom többi falujában is akadt néhány.³⁴ Pisztrángot vagy „lepényhalat”, melyet rendeltetése miatt „péntekhalnak” is neveztek magyarnyelvű forrásaink, szintén szolgáltatottak be a jobbágyok a huszti udvarházba.³⁵ A folyóvizekben fogott halakkal meg nem elégedve, halastavakat is tartottak: Remetén és Huszton hallunk róluk.³⁶

Minden természeti kincset felülmúlt jelentőségben a só. Ez a megye betelepülésének legjellegzetesebb földrajzi tényezője. Huszttól Konyháig mintegy száz kilométer hosszúságban húzódik a gazdag máramarosi sóréteg: számos Sópatak, Szlatinka nevű sósvízű patak jelzi a felszínhez való közelségét.³⁷ Véletlen folytán napvilágra került bányászteszközök igazolják, hogy már a római korban ismerték és bányászták.³⁸ A tárgyalt korszakban azonban máshol is nyíltak aknák: Huszt közelében Sófalva környékén Huszt-akna s a Talabor balpartján Uglya és Talaborfalva között. Ezeknek a sótermése mind mennyiségben, mind minőségben elmarad a Sziget körüli sóbányáké mögött. A XVIII. századi térkép megjegyzése szerint haszontalan akna sok sárral és kevés sóval a talaborfalvi,³⁹ a huszti aknának akkor már nincs nyoma. A középkorban bányásztak sót a tiszamenti Veresmart határában is, de már 1418-ban régi, elhagyott aknának mondja egy határjáró oklevél.⁴⁰ A ma oly nagyjelentőségű Akna-Szlatina művelését csak a XVIII. század második felében kezdték.⁴¹ Mindvégig a Szigettől délre eső Rónaszék és Sugatag a legfőbb sóbányák. Az előbbi székhelye volt a sókamarának s eleitől kezdve kifejezetten bányatelep. Sugatag környékén sokfelé nyitottak aknákat, még a távolabbi Vánocsfalván és Disznópatakon is.⁴² A sóvágók a városokban laktak, onnan jártak be távoli munkahelyükre.⁴³

³⁴ U. et C. 148:5.

³⁵ A bocskói uradalom minden telekről 24 lepényhalat kapott évente. U. et C. 148:31 (1678) és 148:38 (1684). Ez utóbbi megtiltja a lonkai jobbágyoknak a Kaszó patakban a „magok számára” halászást.

³⁶ „piscina Rekethyies” Remetén 1465. Mih. 465. és „egy szép forrásos halastocska” Huszton 1684. U. et C. 123:2.

³⁷ Pesty, 75000-es térkép.

³⁸ Mih. 618—20.

³⁹ Mappa Maram. 22. Sect.

⁴⁰ Mih. 220.

⁴¹ Pesty.

⁴² Mih. 36, 92, 134, 196. és Mappa Maram. 40. Sect. „... in eo processu, qui ab oppido Szigeth nomen habet integros montes dari affirmant qui sub tum e sale compositi sunt” Bél. i. m. pag. 67. és Fényes i. m. 182.

⁴³ Erről később a városok tárgyalásánál.

A kibányászott só elszállításáról és nagyrészének eladásáról a városok lakói, — később a kincstár tiszavidéki jobbágysái is — gondoskodtak. Szekéren vitték a kősótömböket a szigeti és bocskói révhez, onnan a fenyőgerendákból magukkészítette tutajokon úsztatták a Tiszán Tokajra, Tiszaújhelyre és a többi révbe.⁴⁴ A XVII. század óta sok közeli falu jobbágysága pénzelt sófuvarozásból az erre kötelezett uradalmi jobbágyságon kívül.

Máramaros népének e felsorolt gazdálkodási formák adtak megélhetést, de a nagyobb lakosságú városokban specializálódott mesterségekkel is találkozunk. Varga, csizmadia, szabó, szűcs, mészáros, sütő, fazekas, kovács, lakatos, kerékgyártó, szíjgyártó, íjgyártó, kereskedő (kalmár, csiszár), végül borbély családokról tudósítanak az újkori kútfők. A huszti vár szolgálatára rendeli hajdúk lenni laktak a városban, de adózás és szolgáltatások alól felmentettek.⁴⁵ Említésre érdemes, hogy a huszti uradalom faluiban is akadnak ilyen mesterek: serfőző, fazekas, kertész, méhész, mező- s erdőőr, kapus, üvegablakcsináló, mészégető, kádár az ekorbeli falukban általános kerékgyártó, molnár, halász és kovács mellett.⁴⁶

⁴⁴ Bakács i. m. 325. és CR.

⁴⁵ Az öt város és a faluk lakóinak foglalkozási megjelölése a XVII. századi idézett urbáriumokból. V. ö. Magyar Művelődéstörténet mezőgazdaságról és kereskedelemről-iparról szóló cikkeit.

⁴⁶ 1673. U. et C. 123:1, 1684. u. o. 123:2.